

Güllələnmiş generallar

GENERAL YADİGAROV QARDAŞLARI

Şəmistan NƏZİRLİ

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Polkovnik Yadigar kimdir? Müsəlman-
dır, Azərbaycan knyazıdır...

Bu qərib Polşa ordusu heyətində vuruşub, K. Soskovski adına Yeddinci Ulan alayının zabiti olub. O, 1920-ci ildə tabeliyində olan hissə ilə birlikdə Azərbaycanı tərk etmək məcburiyyətində qalıb, 1921-ci ilin mart ayında Polşada sığınacaq tapmış, müqavilə ilə polyak ordusu sıralarına daxil olub.

Qruzdəndə Süvari Məktəbini və Varşava Ali Hərbi Məktəbini bitirdikdən sonra yeddinci süvari polkunun komandir müavini təyin edilmişdir. Polyak qızıyla evlənmiş, polyak dilini öyrənmişdir. Keçmiş alaydaşları onu son dərəcə yüksək mədəniyyətə, sağlam həyat tərzinə malik insan, həm də olduqca tələbkər zabit kimi xatırlayırlar.

Vəli bəy Polşaya hücum etmiş hitlerçi qəsbkarlara qarşı 1939-cu il sentyabrın 11-də təşkil olunmuş müdafiə kompaniyasında iştirak edib, Mazovetsk süvari briqadasının qərargah rəisi olub. Polşanın işğalından sonra Armiya Krayovanın (AK) tərkibinə daxil olan "Olen" polkunun komandiri kimi Varşava üsyanında iştirak etmişdir.

Müharibədən sonra Vəli bəy Yadigarov Argentinaya mühacirət edib, on doqquz il əvvəl - 1971-ci il yanvarın 13-də Buenos-Ayresdə vəfat edib.

Öz vəsiyyəti ilə Polşada təkrar dəfn edilib. Dəfn mərasimində mərhumun qızı - Züleyxa xanım Yaigarov-Kalinovskaya da olub. O, hazırda milliyətcə polyak olan əri ilə İspaniyada yaşayır".

Hələ sovetlər dövründə Yadigarovlar nəslinin nüfuzlu oğulları haqqında axtarışlar aparırdım. Onlar barədə qəzet və jurnallarda döndə-döndə çıxış etmişdim. 2004-cü ildə nəşr olunan "General Yadigarov qardaşları" kitabımın "Müəllif-dən" fəslində yazmışdım:

"Aradan uzun illər keçməsinə baxmayaraq mən bu gün də ümid edirəm ki, nə vaxtsa nüfuzlu Borçalı nəslə - Yadigarogullarından hansı birisə gec-tez tapılacaq. Dilini, dinini itirmiş də olsa ana Vətəni Azərbaycana qayıdacaq. Bəlkə də, dədə-babasının vaxtı ilə apardığı sənədlə, fotosəkillərlə bizi sevindirəcək. Dünyadan köçmüş ulularının sağ ikən onlara danışdığı acılı-şirinli xatirələri ilə hər bəxtimizə yeni səhifələr yazacaq və bizi sevindirəcəklər".

Budur, aradan cəmi beş il keçdikdən sonra zənnim doğru çıxdı. Varşavada yaşayan bu nəslin ziyalı qızı Züleyxa xanım Yadigar Kalinovska atası, polkovnik Vəli bəy barədə məlumat verdi. Azərbaycanda və Borçalıda heç vaxt olmayan, 1942-ci ildə Varşavada doğulan Züleyxa xanımın kövrək xatirələrini həyəcənsiz oxumaq mümkün deyil. Xatirələrindən açıq-aydın hiss olunur ki, 1920-ci ildən sonra ömrünün sonuna kimi Avropada cəlayi-vətən bir ömür yaşayan Vəli bəy yeganə qızı Züleyxa xanımı Azərbaycana sevgi ruhunda böyüdüb tərbiyə etmişdir. «Mən həmişə əsil-nəcəbətətimlə fəxr etmişəm». -Züleyxa xanım Yadigar qürbətəndə göndərdiyi xatirələrində bu sərlövhəni təsadüfi seçməmişdir...

Vaxtilə Polşa Silahlı Qüvvələrinin Ali Baş Komandanı olmuş, ordu generalı Kazimej Sosnkovski (1885-1969) həmyerlimiz Vəli bəy haqqında yazırdı:

"Doğma xalqının taleyini heç vaxt

unutmayan polkovnik Vəli bəy Yadigar, eyni zamanda Polşanın da alovlu və sadıq oğlu idi".

«Mən həmişə əsil-nəcəbətətimlə fəxr eləmişəm...»

«Armiya Krayevoy» bülleteninə redaksiya heyətindən atam Ata (orijinalda bu cür yazılıb) haqqında xatirələrimi yazmaq üçün təklif almaq mənim üçün böyük şərəf idi. Çox müttəəssir oldum. Birincisi, ona görə ki, bu təklifi atamın «Armiya Krayevoy»-da qulluq edən döyüş dostlarından almışdım. İkincisi isə, çox fəxr edirdim ki, bu xatirəni AK bülleteni üçün yazacağam. Bu jurnal mənim üçün hələ uşaqlıq illərindən tanış idi. Atam bu jurnala vaxtaşırı məqalələr yazırdı.

Polkovnik, peşəkar hərbiçi olan Vəli bəy Yadigar müharibədən sonrakı Polşada (I Dünya müharibəsi nəzərdə tutulur) ziddiyyətli şəxsiyyət olub. Bir tərəfdən o, «ağqvardiyaçı» olduğuna və özünün ilk Vətəni Qafqazın azadlığı uğrunda vuruşduğu üçün «arzuolunmaz» şəxs elan olunmuşdu. Başqa bir cəhətdən isə, göstərdiyi xidmətlərə görə Polşa ordusunda nüfuzlu şəxs sayılırdı. Ötən əsrin yetmişinci illərində onun döyüş dostları deyirdilər ki, «Vəli bəy heç vaxt Polşaya qarşı laqeyd ola bilməzdi, çünki o, azərbaycanlı idi». Mənim atamın dediyi sözlər də həmin fikirlərlə üst-üstə düşür: «Müharibə dövründə Polşada qalmaq mənim müqəddəs borcum idi».

Vəli bəy Yadigar 1898-ci ilin oktyabrında Azərbaycan sərhədlərinə yaxın olan Borçalı mahalının Təkəli kəndində anadan olub. Borçalı varlı, təbiətən gözəl, olduqca qonaqpərvər bir mahaldır. Burada uzun müddət müstəqillik uğrunda mübarizə aparıblar. Atam hələ gənc ikən hərbi təhsil alıb və sonra müharibəyə yollanıb. Qafqaz uğrunda aparılan müstəqillik mübarizəsi tezliklə qələbə ilə nəticələnib.

1918-ci ildə Azərbaycan, Gürcüstan və Şimali Qafqaz öz müstəqilliyini elan edib və Millətlər Cəmiyyəti tərəfindən de-fakto və deyure tanınıb.

Bolşevik ordusu yenidən Qafqazı işğal edərək Vəli bəy, böyük qardaşı Abbasəli bəy və Ərcil bəy Yadigarovlar nəslin ağsaqqalı olan atalarından doğma yurdu tərk etmək haqqında əmr alıblar. Qardaşlar Gürcüstana keçiblər, oradan isə gəmi ilə Avropaya gediblər. Həmin dövrdə bir sıra xarici ölkələr (Türkiyə, Yunanıstan, Fransa, Polşa) sərhədlərini açaraq Qafqazdan olan zabitlərə siyasi sığınacaq verirdilər. Hətta onlara öz hərbi karyeralarını davam etdirməyə də söz vermişlər.

Gənc Yadigarovlar uzaq Lexistanı seçdilər. Bu təsadüfi deyildi. 1863-cü il Polşa üsyanında iştirak etmiş Martin Yanitski adlı bir polyak uzun illər onların evində əspaz kimi qulluq etmişdi.

Qoca polyak axşamlar gənc qafqazlılara həmvətənlərinin müstəqillik uğrunda necə mübarizə etdikləri barədə «nağıllar» danışdı. Bu nağıllar gənc qafqazlıların qəlbində öz müstəqilliyi və azadlığı uğrunda gərgin mübarizə aparan xalqa qarşı dərin məhəbbət və hörmət hissi oyatmışdı. Bu səbəbdən də onlar yaşamaq üçün Polşanı seçdilər.

1921-ci ildə Vəli bəy və böyük qardaşı Ərcil bəy Polşaya gəldilər. Onları qonaqpərvərliklə qəbul etdilər. Zabit kursunda təhsilini başa vuran atam Lansuda yerləşən atlı atıcı polkuna təyinat aldı. Növbəti hərbi manevr zamanı o, general Sosnkovski adına Lyublin ulan alayının komandiri general Yanuş Qluxovskinin diqqətini özünə cəlb etdi. General və onun həyat yoldaşı pan Mariya Qluxovska gənc qafqazlı zabitin gələcək taleyində böyük xidmət göstərdilər. Generalın məsləhəti ilə atam Ali Hərbi Akademiyasını bitirir (1930-1932-ci illər) və yeddinci ulan alayına təyinat alır və ömrünün axırına qədər buradan ayrılırmı.

Atamın qulluq etdiyi yerdə, oturubdurduğu adamlar əsl legionerlər idi. Onun ən yaxın ürək dostu general Stanislav Qj-

mot-Skotniski olmuşdur. Bu o səbəbdən ola bilər ki, atam ömrü boyu legiondan başqa heç yerdə qulluq etməyib və əqidəsinə görə legioner olub. Həyatı boyu üç dəfə marşal Yuzef Pilsudski (1867-1935) ilə görüşüb. İlk görüşləri atam Hərbi Akademiyanın dinləyicisi olanda baş verib. Necə olubsa atam Belvedersk kitabxanasında gecəyədək məşğul olub və birdən yadına düşüb ki, sevdiyi qızla görüş barədə vədələşib. Hövlong kitabxanadan çıxıb və uzun hərbi şinelinin düymələrini bağlamaq yadından çıxıb. Belvedersk meydanı ilə qaça-qaça gedərkən tənha gəzən bir kişi ilə az qalib ki toqquşsun. Sən demə, həmin adam marşal Pilsudskiymiş. Ona rəsmi təzim edən gənc zabitin həyəcanını duyan marşal ondan soruşur:

-Mənə de görüm, o gözəldirmi?

-Bəli, pan marşal, - deyər atam cavab verir.

Züleyxa xanım Vəlibəyqızı
Yadigarova - Kalinovskaya
(1942)

-Onda tələs, ancaq düymələrini bağlamağı da unutma - deyər marşal dillənir.

İkinci görüşləri isə Türkiyədən yüksək çinli qonaqlar gələndə olub.

-Mənə elə bir türk tapın ki, söhbətimizi tərcümə etsin - deyər marşal əmr edir. Həmin «türk» isə mənim atam olub.

Üçüncü, sonuncu görüşü isə 1935-ci ildə Marşal Pilsudskinin cənəzəsi önündə üç dəqiqəlik fəxri növbə çəkən zaman baş verib.

Müharibə atamı Qrudziadzedə kavalər-rist hazırlığı Mərkəzində rəhbər işlədiyi zaman yaxaladı. Atam təcili olaraq öz polkuna döndü və döyüşlərdə iştirak etdi. Döyüş zamanı almanlara əsir düşdü. Bir neçə aydan sonra auslender, yəni xarici dövlətin vətəndaşı kimi azadlığa buraxıldı.

O Varşavaya gəlir, ulanların yeddinci alayı ilə əlaqə yaradır və gizli fəaliyyət göstərməyə başlayır. 1944-cü ilə qədər Yelena hərbi dəstəsinin komandiri və təşkilatçısı olur. «Onun uşaqlarının» (atam onları belə adlandırır) dediyinə görə o çox ciddi və intizamlı komandır idi. Çox ciddi olsa da hamı onu çox sevirdi. O əsgərlərin yanında olanda əsgərlər hərbi tapşırıqları sərbəst yerinə yetirir və bilirdilər ki, çətinliyə düşsələr cəsur zabit onlardan köməyini əsirgəməyəcək. General Tadeuş Bor Komorovski ilə möhkəm dostluğu ona gətirib çıxardı ki, atam AK-də iki yüksək vəzifə tutmuşdu. Öz sevimli alayında komandir olmaqla yanaşı, o, həm də Baş qərargahda kavalər şöbəsinin rəisi vəzifəsində işləyirdi.

Mən 1942-ci ildə Polşanın paytaxtı Varşavada doğulmuşam. Mənim anam Vanda Eminoviç-Yadigar Yelena hərbi dəstəsində rəhbər idi və mən ona məxfi məktubla kiçik uşaq arbasında aparmaqda «kömək» etmişəm. Sovet İttifaqı öz gələcək müzdlularını Polşada yerləşdirdikdən sonra onların emissarları xalqı üsyana ça-

ğırırdılar. Onda Sovet ordusu ölkənin şərq hissəsinə nəzarət edirdi. Vəziyyəti belə gören general Bor-Komarovski atama Qərbə getmək əmrini verdi və onu inandırdı ki, heç bir üsyan olmayacaq. 1944-cü il aprelin 17-də biz Polşanı tərk edərək Venaya yola düşdük.

Atam faciəli avqust üsyanı barədə məlumat alan kimi, «yaşıl dahliz»-dən istifadə edərək təcili olaraq Polşaya qayıtdı. Çox təəssüf, artıq gec idi: Gestaponun Şuxadakı qərargahına uğursuz hücum zamanı alay demək olar ki, məhv edilmişdi. Atam alayın bayrağına görə çox narahat oldu. Xoşbəxtlikdən o tapıldı. Əsgərlər bayrağı Novom Dvorda pan Belkoviç məxus malikanənin heyətində basdırmışdılar. Nə qədər ağır olsa da atam alayın buraxılması barədə sonuncu əmrini verdi.

Həmin faciəli anlarda, Polşaya gəlinin son günlərində atam mənim babam Stanislav Elinoviçi axtarıb. O, nənəm Yadviqin ölümündən sonra Varşavanın xarabalıqlarında gecələyib. Atam lazımı adamları ələ alaraq qayınatası ilə birlikdə axırıncı alman evakuasiya qatarı ilə şəhərdən çıxmağa qərar verdi. Artıq həmin anlarda Sovet tanklarının ilk dəstələri Varşavaya daxil olmağa başlayıb. Nəhayət, bizim ailəmiz Venada bir-birinə qovuşdu. Üç aylıq sərgərdan həyatdan sonra İtaliyaya gəlib çıxdıq. Tərkibində olduğumuz ikinci ordu korpusunda heç kəs inanmaq istəmədi ki, Sovetlər polyakları dəhşətli dərəcədə öldürüb. Bu ancaq «Sovet zonalarından» ilk qaçqın dəstələri gələndə aşkar məlum oldu. Mühacirətdə olan Polşa hökuməti bu faciəvi xəbərlə bəzişməli oldu. Biz Polşa zabitləri və əsgərləri ilə birlikdə İngiltərəyə yollandıq. Əvvəlcə atamın komendant olduğu Tilsok hərbi düşərgəsində yaşadım. Sonra Londona köçdük. Valideynlərim həmişə yeni gələn dəstələrin içində özlərinin AK-dən olan dostlarını və həmkarlarını axtarırdılar.

Həmin gün, Polyak hərbi birləşmələrinin döyüş bayraqlarının London muzeyinə təhvil verildiyi gün, mən də atamla birlikdə idim. Hamı ciddi görkəmli idi, heç kəs danışmırdı, mən generalların göz yaşını ilk dəfə görürdüm. Mənim üçün, böyüklərin əhatəsində olan və bütün bu hadisələrin şahidi olan bir uşaq üçün, bu günlər yaddaşmda əbədi qaldı. Mənim cəmi dörd yaşım vardı və atamın bütün dostlarının, o cümlədən general Bor-Komarovskinin, onun gözəl qadını İrenanın, general Yanuş Qluxovskinin və onun arvadının (mənim gələcək xanım), general Vladislav Anders və digər hərbiçilərin sevimliyədim. Dostların arzusu ilə mənim xaq suyunu salınma mərasimim müharibədən sonrakı illərə qədər təxirə salındı. Axır ki, həmin vaxt gəlib çatdı. Məni 1947-ci il yanvarın 28-də Londonda xaq suyunu saldılar. Xaq anam, yuxarıda qeyd etdiyim kimi, general Qluxovskinin arvadı oldu. Xaq atam isə həmin dövrdə Ali Baş Komandan olan Kazimej Sosnkovski oldu. Mərasimdə onu general Tadeuş Bor-Komarovski əvəz edirdi. Xaq suyunu salınmağım mənim xatirələrimin ən yaddaqalan işıqlı anları idi.

Müharibədən sonra, ordudan tərxis olunan atamın miqrasiya etməkdən başqa bir çıxış yolu yox idi. Biz Argentinaya getməyə qərar verdik. 1949-cu il fevralın 28-də hərbi gəmi ilə çətin, ağır səyahətə çıxdıq. Gəmidə bizimlə birlikdə gedən adamlar hər şeylərini itirmişdilər. Hətta bir çoxlarının heç bir sənədi də yox idi. Buenos-Ayresə gəlib çatan kimi atam AK-nın Buenos-Ayres özəyini və ulanların yeddinci alayının yerli şöbəsini yaratdı. Atam uzun müddət özəyini sədrə oldu. İlk növbədə sayca az olan Qafqazlıların İttifaqı yarandı. Nəhayət ki, atam qula çevrilmiş Avropa xalqlarının - Liberasion Europa İttifaqının vitse-prezidenti oldu. Bu təşkilatın prezidenti isə polyakların böyük dostu litvalı general Teodor Daikantas seçildi.

(Davamı var)